

In het verlengde van de Brouwersgracht ligt het 'Om en Bij', genoemd naar een landhuis dat hier begin vorige eeuw stond. Er staan nu vijf dubbele rijen met eenvoudige woninkjes. Ze staan op de gemeentelijke monumentenlijst. Valt daar iets aan te beschermen, zou je op het eerste gezicht denken? Het is geen bijzondere vormgeving of een voor die periode nieuw planologisch concept.

Wat de gemeente hier wil bewaren en beschermen is een stukje sociale historie van Den Haag. Van 1841 tot 1868 waren dit huisjes waar arme lieden van hervormde huize gratis konden wonen. Na 1868 moesten ze er wel wat huur voor betalen, maar nog altijd veel minder dan elders in de stad.

Zoals in alle grote steden was het in de 19de eeuw in Den Haag slecht gesteld met huisvesting van de zogeheten 'minvermogenen'. Toch had Den Haag wel een erg slechte naam op dit gebied. Dat kwam omdat hier een merkwaardige verordening gold: men hoefde voor bebouwing die niet aan de openbare weg stond, geen vergunning te hebben. Dit had tot gevolg dat speculanten binnenterreinen helemaal vol konden bouwen met allerlei mensenwaardige kotten zonder dat de gemeente deze kon afkeuren. De vele 'hofjes' die daardoor ontstonden waren echter voor de echte armen, werklozen en zieken zelfs nog te duur.

Open zolders

In 1840 trok de Haagse Hervormde Gemeente zich het lot van deze arme lieden aan. Uit een rondschrift van 29 mei 1840 sprak een oprechte sociale beweging: „het beklagenswaardig lot van velen, die op half opene zolders of in vochtige kelders of verwaarloosde vertrekken hun leven tot schade van hunne gezondheid slijten moeten". De Diakonie, dat is de sociale zorg van de Hervormde Kerk, deed al het een en ander voor de nooddriftige gemeenteleden. Per week ontvingen ze bijvoorbeeld een uitkering van maximaal 75 cent. Maar omdat dit bedrag niet eens genoeg was om er huur van te betalen, besloten enkele predikanten en ouderlingen geld in te zamelen en hiervan zelf armenwoningen te bouwen. Deze woningen zouden zij dan aan de Diakonie voor een lage prijs verhuren, die ze dan op haar beurt gratis ter beschikking kon stellen van de armen.

De belangstelling van de sociaal voelende, bemiddelde Hagenaars was groot. Binnen één maand na de oproep was er een flinke som geld bijeengebracht. Er waren aandelen van 500 gulden per stuk met een rentepercentage

van drie procent uitgegeven. Jaarlijks zouden de aandelen worden uitgeloot. In juli 1840 kon de speciaal voor de bouw opgerichte 'Commissie van algemeen beheer tot aanbouw van armenwoningen' de grond aan het Om en Bij voor 7600 gulden aankopen.

Buiten de singels

Het complex huisjes aan het Om en Bij werd de eerste echte uitbreiding van Den Haag buiten de singels. De huisjes moesten in die tijd dus een beetje eenzaam en 'landelijk' gelegen hebben. In oktober 1841 was het armencomplex gereed. Het had ruim 65.000 gulden gekost. De architect was de Hagenaar A. Roodenburg. Een eerste plan voor huizen met beneden- en bovenwoningen had men laten varen. Uiteindelijk was gekozen voor een vrije bebouwing: vijf dubbele rijen van 24 woningen. In 1882 zou hier nog een rijtje van 12 woninkjes aan toegevoegd worden. Het is niet waarschijnlijk dat Roodenburg enig honorarium rekende voor zijn tekeningen. Voor de ontwerpen voor het later te bouwen Oude Mannen- en Vrouwenhuis aan het Om en Bij (1853) en R.K. Oude Liedenhuis in de Warmoezierstraat (1853) rekende hij namelijk ook geen honorarium.

De huisjes waren rug aan rug gebouwd, 4,8 meter diep en 3,35 meter breed. Op de begane grond was een bedstee, er was geen keuken en de wc was buiten. Verder was er nog een zolder. Een luxe was het kleine voortuintje.

De Diakonie betaalde aan de genoemde Commissie 70 cent per week voor elke woning en liet de armen er gratis wonen. Er was wel een soort ballotage. De arme moest minstens twee jaar bedeed zijn en goed gedrag vertonen. Er mochten geen bedeeden in wonen die een rooms-katholieke vrouw of roomse kinderen hadden.

Ook al oefende de Diakonie de nodige controle uit op de bewoners, helemaal vlekkeloos verliep de samenleving aan het Om en Bij niet. Enkele dominees maakten zich zelfs ernstig zorgen over de toestanden daar. Naar aanleiding van hun ongerustheid werd in 1849 een rapport opgemaakt. Hieruit blijkt dat in 1848 in de 120 huisjes totaal 600 mensen woonden: ongeveer 5 per woning! (Nu woont men er meestal alleen). Als er bij toeval iemand alleen kwam te wonen dan zocht de Diakonie onmiddellijk naar iemand die men er bij kon plaatsen. Onder de bewoners waren bovendien verschillende kreupele, lamme en blinde personen en krankzinnige of achterlijke kinderen. Naar aanleiding van het rapport werden enkele gezinnen van het Om en Bij verwijderd.

Elke sociale voorziening kan men in principe misbruiken. Dat gold ook voor de gratis Diakoniewoningen. In de praktijk bleek dat personen die geen bedeling

meer nodig hadden er toch lieven wonen. De Diakonie besloot daarom in 1868 voortaan een huur van f1,20 per week te gaan vragen. In 1856 was de Diakonie bovendien eigenaresse geworden van het complex en was de bouwcommissie opgeheven.

Verkrotting

In de jaren zestig van deze eeuw was het droevig gesteld met de huisjes. Er was inmiddels wel een wc binnenshuis geïnstalleerd, maar keukens waren er niet, en ook de bouwkundige staat liet veel te wensen over. De diakonie vond dat de huisjes eigenlijk niet meer bewoonbaar waren en de gemeente stemde hier in 1963 mee in, te meer daar er toen een ringweg dwars door het Om en Bij was geprojecteerd. De verkrotting begon en in 1970 stond bijna de helft leeg. De jaren zeventig brachten gelukkig nieuwe ideeën over stadsvernieuwing. In 1971 besloten de gemeente en de Diakonie de huisjes te renoveren. De 'Lastige Schilderswijk', het wijkorgaan van de Schilderswijk, liet zich in die tijd zeer kritisch uit over de renovatie. Na een bezoek aan de huidige woningen moesten we inderdaad toegeven dat de woningen niet groot zijn. In de woonvertrekken (gemiddeld nog geen 16 vierkante meter) is een heel keukenblok geïnstalleerd. De slaapkamer is op zolder en de toilet-/douche beneden.

Sinds de renovatie worden de woningen toegewezen aan personen van 60 jaar of ouder. Via een alarminstallatie kunnen de bewoners een beroep doen op het nabijgelegen Bejaardentehuis Om en Bij. Pure liefdadigheid is het nu niet meer; de woninkjes doen nu 360 gulden per maand (inclusief verwarming, exclusief electriciteit).

Bron o.a.: J.W.M. Klomp in *Jaarboek Die Haghe 1957*